

ПОНЯТИЕТО *ВРЕМЕ* И НЯКОИ ГЛАГОЛНИ КАТЕГОРИИ В НОВОГРЪЦКИЯ ЕЗИК

Борис Вунчев

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Борис Вунчев е роден през 1976 г. в София. През 1994 г. завършва Националната гимназия за древни езици и култури, а през 1999 г. – специалност „Новогръцка филология“ в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. През 2005 г. защитава дисертация на тема „Аспектуалните характеристики в новогръцкия език – средства за изразяване и семантика“, с която придобива образователната и научна степен „доктор“. От 2003 г. е асистент, а от 2005 г. – главен асистент по новогръцки език във Факултета по класически и нови филологии на СУ „Св. Климент Охридски“. През юни 2013 г. е избран за доцент по новогръцко езикознание в същия университет.

Научните му интереси са концентрирани в областта на новогръцкото езикознание и историята на изучаването на гръцкия език в България преди Освобождението.

Настоящото изследване представлява пръв опит в научната литература на български език за обобщаване на семантиката и синтактичните особености на активните интранзитивни глаголни форми в новогръцкия език.

Резюме. Тази лекция е посветена на различни аспекти на понятието *време* и определени глаголни категории в новогръцкия език (нататък НГЕ). По-специално ще се спира на характеристиките на различни видове време, имащи отношение към темпоралността, аспектualността и залоговостта в НГЕ.

Keywords: tenses, semantics, aspectuality, adverbials of duration, Greek language

I. ВРЕМЕ И АСПЕКТУАЛНОСТ

Глаголните видове, според класическото определение на Комри „...са различни начини за поглед към вътрешната темпорална структура на ситуацията“⁽¹⁾. Глаголният вид граматикализира определени аспекти от вътрешното време на ситуацията. При изразяването на различните аспектualни характеристики в

НГЕ ключова роля играят глаголният вид и лексикалното значение на глагола.

Глаголният вид представлява ситуационният фокус (гледната точка) на говорещия, с който той представя ситуацията²⁾. Гледните точки в НГЕ са две: свършен вид (нататък СВ) и несвършен вид (нататък НСВ). СВ гледа ситуацията отвън – гледната точка на говорещия е разположена извън ситуацията, като по този начин тя е изцяло видима и може да бъде фокусирана в цялост или да се акцентира върху някоя от граничните ѝ точки – начална или крайна. Другата гледна точка – НСВ, е разположена вътре в самата ситуация и прави видими развитието на процеса (при всички процесни ситуации) и отделните му фази (при динамичните процеси), но не и границите му³⁾.

Интерес във връзка с предложената тема представляват ситуациите, изразявани чрез свършени форми. Както вече казах, перфективният ситуационен фокус е разположен извън ситуацията, при което, в зависимост от предикативния тип – събитие, действие или състояние, се получават следните информационни акценти:

а) Акцент върху събитието в неговата цялостност при изразяване на егресивни ситуации (т.е. събития, преходи от едно състояние в друго). В тези случаи ситуационният фокус има следния вид:

$C = \text{събитие}$

*Σκόνταψε κι έχασε το κερί.
Спъна се и загуби свещта.*

В рамките на егресивните ситуации СВ визира дадено събитие в неговата цялост. Събитието в този смисъл не може да бъде анализирано с оглед на своето начало, среда и край, защото според човешката представа събитията заемат момент във времето, а не период от време, поради което не са различни каквито и да било граници, нито пък съществуват каквито и да било междинни етапи. Тази представа за времето на събитията влиза, разбира се, в конфликт с физическата наука, която постулирала, че всяко събитие заема определено количество време и то може да бъде измерено. В този смисъл СВ при изразяването на събития представлява механизъм на компресия на ситуацията в една точка от времето. Много добра илюстрация на този механизъм са изказванията, означаващи вербални актове, при глаголи като: λέω ‘казвам’, επισημαίνω ‘отбелязвам’, δηλώνω

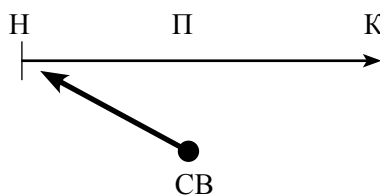
‘заявявам’, *ρωτώ* ‘питам’, *απαντώ* ‘отговарям’, *αρνούμαι* ‘отказвам; отричам’, *συμπεραίνω* ‘заключавам’, *διατυπώνω* ‘формулирам’, *διαβεβαιώνω* ‘уверявам’, *ισχυρίζομαι* ‘твърдя’, *τονίζω* ‘подчертавам’, *υπογραμμίζω* ‘подчертавам’, *προτείνω* ‘предлагам’, *συμφωνώ* ‘съгласявам се’, *διαφωνώ* ‘не се съгласявам, изразявам противно мнение’, *ανακοινώνω* ‘обявявам’, *ειδοποιώ* ‘уведомявам’, *κατηγορώ* ‘обвинявам’, *απαιτώ* ‘изисквам’, *προσθέτω* ‘добавям’, *ομολογώ* ‘признавам’, *κηρύσσω* ‘обявявам’, *αναγορεύω* ‘провъзгласявам’ и др.⁴⁾ Концентрирането на вербалния акт до събитие предопределя своеобразния конфликт между егресивната ситуация, която го изразява, и самия вербален акт като тип действие: от една страна, егресивната ситуация (събитието) заема момент във времето, а от друга страна, всеки вербален акт има определена продължителност – казването, заявяването, обясняването, настояването и т.н. траят във времето, изискват определена продължителност във времето, тъй като говоренето представлява процес⁵⁾:

Ο υπουργός ανακοίνωσε την πώληση σε ιδιώτες της Ελληνικής Βιομηχανίας Οπλών.

Министърът *обяви* продажбата на частни лица на Гръцката оръжейна индустрия.

б) Акцент върху определени точки от даден процес:

– върху началната при динамичните и статалните процеси – т.нар. ингресивни ситуации, където свършената видова форма не изразява цялостния процес, а само началната му точка, като действителното време на траене на процеса се поставя извън ситуационния фокус:

H = начална точка, *Π* = процес, *K* = крайна точка

Και ύστερα βάδισε προσεκτικά, με την πλαστική σακούλα με τις μπίρες να ταλαντεύεται πίσω του.

И после *закрачи бавно*, а найлоновият плик с бирите се поклащаше зад него.

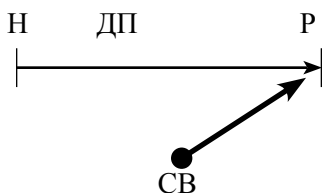
– върху крайната (резултативна) при динамичните процеси – т.нар. резултативни ситуации, където СВ фокусира последната, завършващата фаза на даден динамичен процес. Това означава, че в изказването е видима именно тази точка, а не целият

динамичен процес като цяло.⁶⁾ Доказателство е фактът, че изказванията, изразяващи резултативни ситуации, са несъвместими с адвербиали за продължителност:

* Ο γέρο-Θόδωρος απομακρύνθηκε ένα πεντάλεπτο / επί πέντε λεπτά.

* Дядо Тодорос се отдалечи пет минути / в продължение на пет минути.

Въпреки това, тъй като са част от динамичен процес, при резултативните ситуации винаги съществува импликацията, че преди момента, в който те се случват, е траел във времето даден динамичен процес, чийто естествен край се визира от свършената глаголна форма:

H = начална точка, *ДП* = динамичен процес, *P* = резултативна точка

Ο Ιμπραήμ μάζεψε το στρατό του και μπήκε πάλι στη Συρία.

Ибрахим събра войската си и влезе отново в Сирия.

в) Акцент върху целостността на даден статален или динамичен процес. В НГЕ СВ има една специална функция при изразяването на затворени процесни ситуации в изказвания, комбиниращи глагол със статално или динамично процесно значение и СВ. В тези случаи СВ влиза в чисто видова опозиция с НСВ⁷⁾. Наричам тази опозиция чисто видова, понеже разликата в гледната точка на говорещия към даден процес – отвън (СВ) или отвътре (НСВ) – не променя характера на съответната ситуация: какъвто и да е изборът на видова форма, става въпрос за процесна ситуация, динамична или статална, т.е. за ситуация, която трае за период от време, заема порция от време, по-голяма от точка във времето. Комбинирането на перфективността и процесността в НГЕ има следния механизъм – СВ фокусира процеса отвън, като го обхваща цялостно или представя цялостно някаква негова част. Разликата между употребата на СВ (затворен процес) и на НСВ (отворен процес) е в това, че СВ не поставя акцент върху развитието на процеса, когато процесът е статален, или върху развитието му и последователността на отделните фази, когато процесът е динамичен, а добавя една произволна крайна точка, която дава възможност за цялостен поглед върху съответния процес:

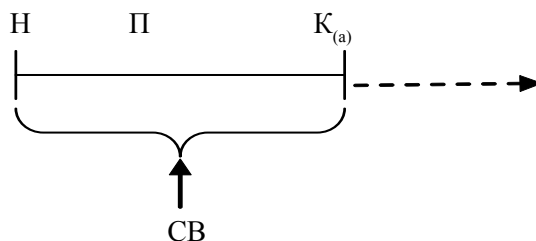
а) Δούλεψα όλη τη μέρα και τώρα συνεχίζω να δουλεύω.

Работих цял ден и в този момент продължавам да работя.

- б) *Δούλεψα όλη τη μέρα και τώρα σταμάτησα να ξεκουραστώ.*
Работих цял ден и сега спях, за да си почина.

В (а) процесът на работа се представя като продължаващ без прекъсване и към момента на говорене, следователно крайната точка, която е включена в перфективния поглед към ситуацията, е произволна, докато в (б) тя е действителна и перфективният поглед върху ситуацията обхваща целия динамичен процес, с всичките му междинни фази.

Опозицията **СВ : НСВ** в рамките на процесните ситуации се дължи на способността на НСВ да разполага погледа на говорещия във вътрешността на процеса – той се представя в неговото развитие, с интерес и акцент именно върху вътрешната му темпорална последователност⁸⁾, а на СВ – да разполага погледа отвън, при което липсва фокусиране върху вътрешното темпорално развитие на процеса.

H = начална точка, Π = процес, $K_{(a)}$ = произволна крайна точка

II. ВРЕМЕ И ТЕМПОРАЛНОСТ

Граматическата категория време граматикализира т.нар. *външно време* (противопоставено на вътрешното време, граматикализирано от аспекта), т.е. разположението на ситуацията в линията *минало-настояще-бъдеще* спрямо основния ориентационен момент на говорещия, който е моментът на говорене (нататък МГ), или спрямо друг ориентационен момент. Преди да разгледам някои аспекти на понятието *време*, свързани с темпоралността, ще представя основните видове време.

II.1. Физическо време⁹⁾

Физическото време е времето, в което светът, обектите и живите същества съществуват. Физическото време протича без начало и без край и според физиката няма посока. В необятността на физическото време ние се ориентираме, представяйки си го като низ от моменти или линия, протичаща от миналото към бъдещето и обикновено представяна като хоризонтална линия с посока от ляво надясно (от миналото към бъдещето). Основните характеристики на физическото време са следните¹⁰⁾:

- а) линейност;
- б) непрекъсната и безкрайна продължителност;

в) сегментируемост на безкраен брой фрагменти, които имат безкрайно разнообразие в големината си.

II.2. Хронологично време

Хронологичното време е времето на събитията¹¹⁾. То поставя събитията, съобразно техния ред в безкрайната линия на физическото време. Хронологичното време може да се състои от личните събития на даден индивид и тогава то е субективно. Когато хронологичното време (подредждането на събитията) се основава на събития като циклично повтарящи се и с фиксирана продължителност природни явления, тогава то е обективно. Най-характерният пример за обективно хронологично време е календарът. Всяка цивилизация има свой календар, който служи на отделните индивиди и на обществото като цяло за ориентиране във времето на личните и колективните събития посредством една обективна система от мерни единици. Основните елементи на всеки календар са следните¹²⁾:

а) *Нулева точка*. Обикновено като нулева точка се взема някакво значимо за цивилизацията събитие, спрямо което се ориентират всички останали събития. Така например в римския календар нулевата точка е основаването на Рим (753 г. пр. н. е.), в Григорианския календар, който използваме за граждански цели – рождението на Исус Христос, а в църковния календар нулевите точки са две: Сътворението на света и Рождество Христово, съставляващи т.нар. единна ера от Сътворението на света, равна на 5508 години, и т.н.

б) Всеки календар има *определен брой мерни единици*, които го формират и които са свързани с количеството време, заемащо дадено природно явление, напр. ден = количеството време, което изминава за едно пълно завъртане на Земята около оста ѝ, месец = количеството време, което изминава между две новолуния¹³⁾, година = количеството време, което изминава за едно пълно завъртане на Земята около Слънцето, и т.н.

Основната черта на хронологичното време е, че то е 'атемпорално'. Неговият смисъл е да разполага събитията в техния ред, в тяхната последователност на принципа *преди-след*. Хронологичното време обаче не поставя събитията едно спрямо друго по отношение на линията *минало-настояще-бъдеще*, защото нулевата му точка не е моментът на говорене, а само по отношение на линията *предходност-следходност* спрямо нулевата точка и оттам – отношение на предходност-следходност спрямо други събития, които пак са ориентирани спрямо нулевата точка.

II.3. Граматическо време

Най-общо казано, граматическото време или глаголното време, както обикновено го наричаме, е морфосинтактична глаголна категория, чиято основна функция е да изразява темпорална референция – както статична (хронологично време), така и динамична (лингвистично време). Граматическото време има и

други функции, реализиращи се с помощта на различни синтактични средства или с помощта на контекста.

II.4. Лингвистично време

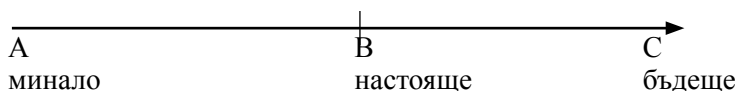
Лингвистичното време е необходимо на човека, за да може да определя реда на ситуацияите в линията *минало-настояще-бъдеще*. За да се реализира ориентацията минало-настояще-бъдеще, е нужно да се установи една цент-рална точка, спрямо която да се съотнасят отделните ситуации. Тази основна точка се явява МГ. За да може да представлява референтна (ориентационна) точка, МГ не трябва да притежава продължителност, затова в линията на времето се представя като точка. Другата основна черта на МГ е неговото безкрайно движение. Това, което за говорещия е било в някакъв момент МГ (да кажем MG_1) е било бъдеще в един по-ранен МГ (MG_0); спрямо MG_1 се появява в хода на говоренето друг МГ (MG_2), спрямо който и MG_0 и MG_1 са минало, но пък пред него стои друг момент, който, от своя страна, ще се превърне в МГ, и т.н. По този начин всеки път, когато прави някакво изказване, говорещият създава нова основна точка – МГ, спрямо която се преориентират (по линията минало-настояще-бъдеще) всички останали моменти.

Динамичната темпорална ориентация, т.е. лингвистичното време, е пряко свързана с понятието *деиксис*. Терминът ‘деиксис’ (*dei'xi*) – от стгр. ‘показване’) се използва в лингвистиката, за да обозначи езикови единици като личните и показателните местоимения, глаголното време, наречията за място като ‘тук’ и ‘там’ и др. Класическото определение на деиксиса на Лайънс е следното¹⁴⁾: „С термина деиксис се има предвид локализирането и идентифицирането на лицата, обектите, събитията, процесите и дейностите, за които се говори или споменава, във връзка с пространствено-темпоралния контекст, създаден и поддържан по време на акта на говорене, при участието в него на един говорещ и поне един слушател“. Както отбелязва Лайънс¹⁵⁾, типичната ситуация на общуване е егоцентрична, в смисъл че говорещият поема ролята на ‘Аз’ и свързва всичко останало с тази гледна точка. Така той се превръща в нулева точка на координатите за време и пространство. Егоцентризмът е както темпорален, така и пространствен. Ролята на говорещ се разменя последователно между участващите в диалога, говорещите се движат във времето, а е възможно да се придвижват и в пространството. По този начин параметрите на нулевата точка (*тук и сега*) непрекъснато се менят, като винаги се определят от мястото на говорещия в МГ. С оглед на деиксиса Лайънс¹⁶⁾ определя граматическото време по следния начин: „Глаголното време в тези езици, които имат глаголно време, е част от деиктичната рамка на *темпоралната референция*: то граматикализира връзката между времето на ситуацията, която се описва, и темпоралната нулева точка на деиктичния контекст“. В изработването на своето определение за граматическо време и деиксис Yu (1983) е още по-прецизен. Според него трябва да се разграничат двете страни на явлениято: от една страна, граматическо време, което е морфосинтактична категория, а от друга страна, темпоралната рефе-

ренция, която е семантична категория. Темпоралната референция „определя трите темпорални отношения – предварителност, едновременност и следходност между събитието и *референтната му ос*“⁽¹⁷⁾. Функцията на граматическото време е да изразява лингвистичното време, т.е. връзката между събитието и МГ.

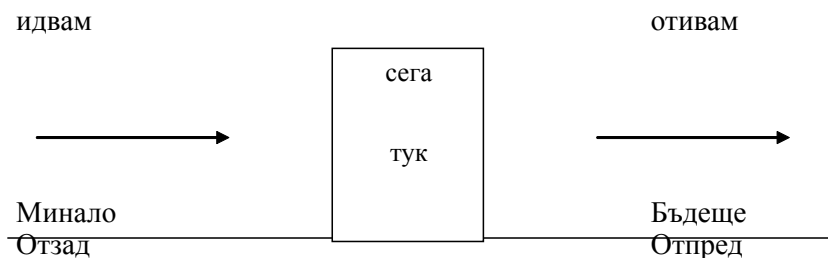
След тези уводни думи ще се концентрирам върху един проблем, свързан с темата на тази лекция, а именно: някои лексикални средства за изразяване на хронологичното и лингвистичното време и качествата на тези два типа време. Става въпрос за темпорални адвербиални конструкции, съдържащи прилагателни от типа *προϋούμενος*, *παρασμένος*, *επόμενος* и *ερχόμενος*.

Хронологичното време (последователността на събитията) и лингвистичното време (темпоралният деиксис) си служат изключително с инструментариум от областта на локалните отношения. Между тези две основни системи за ориентация във времето, които използваме, има една фундаментална разлика – лингвистичното време е деиктична, субективна, егоцентрична категория, разполагаща дадена ситуация в линията на времето с оглед на МГ, т.е. спрямо нулевата точка *тук и сега*. Лингвистичното време (темпоралният деиксис) е една временна организация на събитията – това личи от непрекъснатата промяна на МГ и съответно промяната на организацията в системата: това, което вчера е било утре, а днес е днес, утре ще бъде вчера и пр., т.е. при лингвистичното време се наблюдава непрекъсната промяна на деиктичния център, обусловена от чувството за движение във времето на говорещия, която промяна има като последствие реорганизацията на деиктичната темпорална система. Лингвистичното време обикновено се илюстрира със схеми, подобни на тази на Йесперсен (Jespersen, 1924), където времето се представя като права, насочена от ляво надясно, която се дели на три главни времеви разделения: минало, настояще и бъдеще:

Както отбелязва обаче Трогот⁽¹⁸⁾, в лингвистичната литература битува погрешната представа, че лингвистичното време представлява движение по времевата линия само от ляво надясно. Всъщност лингвистичното време включва движение *назад-напред*, а не *наляво-надясно*. Темпоралната ориентация предполага движение *към деиктичния център МГ* (идване към точката тук и сега = бъдеще) или *посока от деиктичния център МГ* (отиване, тръгване = минало). За ориентация в темпоралните отношения служат локативни изрази, които индикират, че миналото, т.е. събитията преди МГ, се намират *назад*, *отзад* в координатната система на темпоралния деиксис ('Та δυσκολότερα ἐμείναι πίσω μας', 'Като се връщам назад, се сещам, че...'), а събитията след МГ се намират *напред* ('Εχουμε πολλά προβλήματα μπροστά μας', 'Опитвайки

се да погледнем напред...’, ‘Изместихме конгреса напред във времето’ и пр.). Този вид темпорална локализация Трогот илюстрира със следната схема¹⁹⁾:

От своя страна, хронологичното време (последователността на събитията), за разлика от лингвистичното време (темпоралния деиксис), не е деиктична категория – връзката *предходност-следходност* между събитията е обективна и не е задължително да включва говорещия: така например Първата световна война е преди Втората световна война, независимо къде ще се разположи говорещият спрямо тези две събития. Отсъствието на говорещия Аз означава, че в последователността идеята за движение не е задължителна; събитията могат да се подредят едно спрямо друго, но в този ред отсъства идеята за движение в някаква посока. В този смисъл за последователността основните ориентир са *преди / по-рано = отпред* и *след / по-късно = отзад*. Докато темпоралната ориентация се организира чрез локализирането минало – отзад, бъдеще – отпред, то последователността използва точно обратната пространствена организация – по-ранното събитие е *отпред / предхождащо*, а по-късното събитие е *отзад / следхождащо*. Тази ориентация в хронологичното време може да се илюстрира с един бегъл поглед върху изразите, използвани за ориентация в последователността – *προηγούμενος* ‘предхождащ, предишен’, от *προηγούμεναι* ‘вървя отпред’ (аналогично е тълкуването и на български – ‘предхождам’ = ‘вървя отпред’), *επόμενος* ‘следващ’, от *επομαι* ‘следвам’ = ‘вървя отзад’:

Вρέθηκε ο λοχίας που είχε εξαφανιστεί από την προηγούμενη βδομάδα.
Сержантът, който беше изчезнал *предишната седмица*, се намери.

To Smartwatch της Samsung θα ανακοινωθεί τον επόμενο μήνα.
Смарт часовникът на Самсунг ще бъде обявен *следващия месец*.

Схематично хронологичното време (последователността на събитията) може да се представи по следния начин (скобите показват факултативността на наличието на движение):

(←) А

(←) В

По-рано
Отпред

По-късно
Отзад
Traugott, 1975: 218

Прилагателните *περασμένος* ‘минал’ и *ερχόμενος* ‘идният’ пък са част от темпоралния деиксис и показват обратната локална ориентация **минало** / **отзад** – ‘минал’ = ‘останал зад мен, който се отдалечава от мен’ и **бъдеще** / **отпред** – ‘идният, който идва, който се приближава към мен’:

Την ιστορία την πρωτάκουσα την περασμένη εβδομάδα στο BBC.
Тази история я чух за първи път *миналата седмица* по BBC.

Τον ερχόμενο μήνα θα επαναλειτουργήσει το „Μακεδονία Παλλάς“.
Хотел „Македония Палас“ ще заработи отново *идния месец*.

В НГЕ при употребата на адвербиални изрази с въпросните прилагателни, изразяващи или лингвистично време (темпоралния деиксис), или хронологично време (последователност на събития), не съществува остро разграничение и е напълно възможно в едно и също изказване да присъстват елементи и от двете системи, напр. в

Την επόμενη εβδομάδα θα πάω στη θάλασσα.
Следващата седмица ще ходя на море.

където адвербиалът *την επόμενη εβδομάδα* индикира последователност (= седмицата, която е по-късно, следва седмицата, съдържаща МГ), докато глаголът *πηγαίνω* ‘отивам’ е част от темпоралния деиксис – според теорията за локализма този глагол предполага движение от определена точка нататък, т.е. ориентация **отпред** = **бъдеще**.

III. ВРЕМЕ И ЗАЛОГ

В тази част от лекцията ще разгледам основно семантичната функция на пасива и ще анализирам един времеви аспект, свързан с функцията на този семантичен залог.

Описването на основната функция на пасива е сложна задача. Това произтича от невъзможността с традиционния подход, според който пасивът е трансформационна, производна структура, произведена от базисна активна транзитивна структура чрез определени процедури, да се обясни същността на пасива като семантичен залог, както и от различни семантични, синтактични, прагматически и пр. особености на пасивните конструкции²⁰.

Преди да изложа възприетата от мен теоретична постановка за функцията на пасивните конструкции и базисната семантика на семантичния залог пасив, ще обобща основните определения и теории, свързани с въпросната функционално-семантична категория.

III.1. Подход към пасива в трансформационната граматика

Трансформационната граматика и произлезлите от нея актуални лингвистични теории гледат на пасива като на синтактично явление, проявяващо се между дълбинната и повърхнинната структура. Теорията за управление и свързване (Government and Binding Theory) например вижда в пасива процес на разместване на определени позиции в синтактичната структура и други съпътстващи процедури. Така пасивните конструкции имат следните характеристики:

а) глаголна форма с пасивна морфема, произведена от глаголна форма с активна морфема;

б) вътрешният аргумент на дълбинната структура се придвижва от обектна в субектна позиция, като получава именителен вместо винителен падеж;

в) външният аргумент опционално може да се появи в повърхнинната структура като косвен аргумент, реализиран напр. от предложна фраза;

г) в пасив външната тематична роля се абсорбира от пасивния суфикс, на който се приписва и винителен падеж²¹⁾.

По подобен начин се разглежда пасивът и от падежната граматика (Case Grammar)²²⁾, като функциите на пасива пък се определят така:

а) фокусиране на вниманието върху дълбинния обект, явяващ се като повърхнинен субект;

б) понижаване на значението на дълбинния транзитивен субект, т.е. говорещият не знае кой е агентът или не желае да го идентифицира;

в) фокусиране върху състоянието, в което се намира новият субект (дълбинният обект) вследствие на действието.

III.2. Подход към пасива в по-новите изследвания

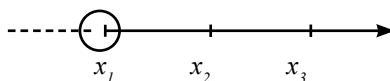
В изследването на пасива след средата на XX век се забелязва бум, който се отдава на появата на трансформационната граматика (Чомски). Общият белег на голяма част от въпросните изследвания е, че те гледат на пасива като на формален, а не като на семантичен феномен²³⁾, тъй като пасивът обикновено се разглежда във връзка с други структури.

В по-новите изследвания върху пасива се сблъскват две противоположни позиции: според едната между пасивни и активни изречения няма разлика, а според другата – има. Основната функция на пасива пък се свежда отново до две противоположни тези. Според едната теза пасивът е инверсия на активни конструкции, чиято функция е дефокусирането (детопикализирането) на агента и фокусирането на пациента²⁴⁾. Гивон описва тази функция така: в съответното пасивно из-

казване агентът е тотално детопикализиран, а пациентът става по подразбиране единственият топикализиран елемент²⁵⁾. Обратно е становището на лингвистите от Пражката школа, чиято теза е също широко застъпена. Според нея функцията на пасива е да фокусира агента²⁶⁾. Филипаки-Уорбъртън описва тази процедура по следния начин: обектът на съответното активно изказване става тема и се придвижва до първа позиция в изречението като граматичен субект, като по този начин се рематизират агентът или други елементи на изречението²⁷⁾.

III.3. Функция на пасива според Щайн

Щайн, на която в голяма степен се опира и предлаганото от мен определение на функцията на пасива, ограничава глаголната лексика, участваща в пасивни конструкции, до процесните глаголи (process verbs), водещи до резултат, и до глаголите за действие (action verbs), обособени в групата на т.нар. акционални глаголи (activity verbs). Действието, изразявано от тези глаголи, се представя от Щайн по следния начин:

x_1 = субект, x_2 = пряко допълнение, x_3 = непряко допълнение
Елементите x_1 , x_2 и x_3 са етапите²⁸⁾, през които действието преминава в своя естествен път.

Функцията на пасива се формулира негативно, а именно – като представянето на даден резултативен процес като започващ не в x_1 . По този начин, докато нормалният ред на етапите на едно действие е:

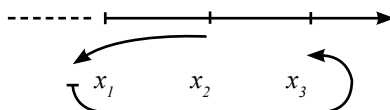
$x_1 \rightarrow x_2 \rightarrow x_3$

The boy put the paper into the bag.

едно действие (резултативен процес), започващо в x_2 , има следния вид:

$x_2 \rightarrow x_3 \rightarrow x_1$
The paper was put into the bag by the boy.

Придвижването на x_2 в позиция на първи етап се представя графично така:

III.5. Обобщение на семантиката и функциите на пасива

Въз основа на изложеното дотук и базирайки се в голяма степен на модела на Щайн, определям пасива като произведен семантичен залог²⁹⁾, който представя едно насочено действие³⁰⁾ в инвертиран вид, т.е. като споменавано не в неговото естествено развитие от единия участник (източник на насоченото действие, агент) към другия участник (цел, пациент), а от обратната страна – от неговата крайна точка (пациент) към началната му точка (агент)³¹⁾. Така пасивът служи за „обръщане“ на реалното време на ситуацията в обратна посока: гледната точка на говорещия стартира от събитието (засягането на обекта на действието) и оставя на заден план самото насочено действие и неговия субект-инициатор. В този смисъл пасивът, както впрочем и останалите производни семантични залози, добавя нова информация в изказването,³²⁾ реализирайки субективния избор на говорещия да представи насоченото действие в обратна посока на движение, т.е. не накъде отива, а докъде достига³³⁾. Така пасивът представлява реализация на един аспектиален по своя характер избор на говорещия³⁴⁾ и има пряко отношение към порцията време, което инвертирано представяното насочено действие заема според субективната гледна точка на говорещия:

Μόνο η κεντρική ταμπέλα αλλάχτηκε.

Само централната табела *бе* подменена.

Το καλοκαίρι του 2007 ο τάφος εντοπίστηκε.

През пролетта на 2007 г. гробницата *бе* локализирана.

Δόθηκαν μεγάλες προκαταβολές σε μελετητικά γραφεία για να προχωρήσουν τις διαδικασίες.

За да бъдат придвижени процедурите, *бяха дадени* големи авансови суми на проектантски бюра.

В логическата структура на семантичния залог пасив стоят двама участници: единият е преминалият в субектна позиция обект от дълбинната структура и крайна точка (цел) на насоченото действие, а другият е логическият субект (агент, инициатор, източник) на насоченото действие, който може да бъде експлицитно изразен в пасивната конструкция или да не бъде изразен – било защото се подразбира от обстоятелствата около насоченото действие (Ο νέος πρόεδρος του κόμματος *εξελέγη* με μεγάλη πλειοψηφία ‘Новият председател на партията *бе избран* с голямо мнозинство’, подразбира се ‘от делегатите на конгреса’), било защото говорещият не желае да го спомене по прагматически съображения (оневиняване, дистанциране, опасност от компрометиране и пр.), било защото е неизвестен. Логическият субект обаче винаги е имплицитно включен в пасивното изказване, тъй

като предикатите със значение насочено действие винаги включват в логическата си структура двама участници, които, на свой ред, се реализират синтактично в дълбинната структура като външен и вътрешен аргумент.

С типа събитие, което изразяват, е свързана една важна импликация на пасивните конструкции. Тъй като предикативната връзка при пасива е насочено действие, събитието, изразявано от пасивните конструкции, се определя като неспонтанно (предизвикано) събитие. В логическата структура на семантичния залог пасив винаги стои логически субект, изразен или не, който насочва действието към обекта (субект в пасивната конструкция). „Пасивното“ събитие не може да се случи на субекта-пациент в дълбинната структура спонтанно, без външна интервенция, то винаги е иницирано от даден действащ логически субект.

Една основна характеристика на пасивните конструкции, произтичаща от споменатите горе основни характеристики на пасива и свързана с „външното“ време на ситуацията, т.е. с начина, по който говорещият гледа на нея, е тяхното резултативно значение³⁵⁾. Пасивните конструкции акцентират върху случилото се със синтактичния субект, върху ефектите на насоченото действие върху него и дефокусират вниманието от логическия субект, който се пропуска в голяма част от случаите. Тази резултативност на пасивните конструкции, както и „аспектуалният“³⁶⁾ избор³⁶⁾ на говорещия да се концентрира във финалната точка от насоченото действие, водят до възприемането на пасивните конструкции като изразяващи моментност, компресиране на насоченото действие до събитие, заемащо точка във времето. Така, дори едно пасивно изказване да изразява насочено действие тип динамичен процес, което предполага развитие във времето и разгръщане в отделни фази, пасивната конструкция го представя във финалната му точка, подчертавайки резултата от действието и оставяйки извън информационния фокус предишните фази на насоченото действие. Тази връзка между пасива и аспектуалността е причината в аспект-тологичните изследвания да се избягват примери с медиално-пасивни форми с пасивно значение на глаголи с динамично продължително лексикално значение, тъй като в тези конструкции е размита идеята за динамичен процес, развил се във времето в последователни фази и достигнал своята естествена, крайна фаза, в която самият процес се изчерпва и прекратява (резултативност), а се подчертава фактът на случване на насоченото действие като осезаем резултат³⁷⁾. Аспектуалната гледна точка на пасива е подобна на тази при вербалните актове: въпреки че всеки вербален акт заема порция време, по-голяма от момент във времето, понеже говоренето изисква време, аспектуалната гледна точка към вербални актове се заключава в представянето им като събития (ситуации, заемащи момент във времето, а не период от време), тъй като говорещият „компресира“ действието и го представя обобщено, като факт (вж. по-горе).

Изложените дотук отделни проявления на понятието *време* имат нееднороден характер и не водят до никакви общи изводи. Все пак искам да подчертая

наличието на различни аспекти на понятието *време* в зависимост от характера на функционално-семантичните категории, свързани с глагола. Така, от една страна, отличаваме „външното“ от „вътрешното“ време на ситуациите. Външното време е локализацията на ситуацията спрямо останалите събития според хронологичния им ред или спрямо деиктичен център, а вътрешното време представлява самото количество време, заемано от ситуацията, в рамките на което тя протича (статални процеси) или се разгръщат отделните ѝ етапи (динамични процеси). От своя страна, външното време може да бъде обективно, противопоставено на субективното време на ситуацията. Обективното време е точното локализиране на ситуацията спрямо останалите събития в хронологичен ред, а субективното време е локализирането ѝ спрямо непрекъснатото създавания и движещ се деиктичен център *тук и сега* на говорещия. Аспектуалният поглед на говорещия към ситуацията, който обикновено се определя като субективен, също има отношение към нейното време и по-точно към визуализирането на отделни точки от вътрешното ѝ време – начална или крайна, върху нейните фази или гледането ѝ в цялост. Накрая, субективен по своя характер е и „пасивният“ поглед върху ситуацията, а именно акцентирането върху резултата от насоченото действие и върху засегнатостта на обекта и дефокусирането на субекта и отделните фази на действието.

БЕЛЕЖКИ

1. (Comrie, 1976: 3).
2. Вж. (Bache, 1982: 70).
3. Вж. и (Comrie, 1976: 3), и (Smith, 1997: 62).
4. Всички глаголи от този тип означават някакъв вид казване, т.е. вербален акт с определено съдържание или с определено качество – *αρνούμαι* ‘отказвам’ = ‘изразявам вербално отказ’, *κατηγορώ* ‘обвинявам’ = ‘изразявам вербално обвинение’ и пр.
5. Вж. (Вунчев, 2007: 178, 190–191).
6. Различно е мнението на Смит (Smith 1997: 62, 65, 66), която смята, че СВ фокусира едновременно началната точка, средата и крайната точка.
7. Вж. и (Bache, 1982: 70).
8. (Comrie, 1976: 4).
9. Особеностите на различните видове време представяме главно по Yu 1983.
10. Вж. (Yu, 1983: 10).
11. (Yu, 1983: 12).
12. Вж. (Yu, 1983: 14).
13. Разбира се, днес месеците имат повече от 28 дни, което е следствие от промяната на календара.
14. (Lyons, 1977: 637).

15. (Lyons, 1977: 638).
16. (Lyons, 1977: 678).
17. (Yu, 1983: 34).
18. (Traugott, 1975: 213–216).
19. (Traugott, 1975: 216).
20. Вж. и (Stein, 1979).
21. Вж. (Jaeggli, 1986).
22. Вж. (Dixon & Aikhenvald, 2000: 7–8).
23. Вж. (Stein, 1979: 20).
24. Вж. (Halliday, 1968: 205), (Giannakopoulou, 2004: 112–113), наред с много други.
25. (Givón, 2006: 337).
26. Вж. (Stein, 1979: 124), (Giannakopoulou, 2004: 11).
27. (Philippaki-Warbuton, 1975: 566–568).
28. ‘Stops’ според термина на автора.
29. Базисният семантичен залог, от който се произвежда пасивът, е акционалната транзитивност. В логическата структура на тази базисна залогова конфигурация стоят двама участници, свързани с предикативна връзка тип насочено действие. Насоченото действие произтича от единия участник (агент, външен аргумент в съответната дълбинна синтактична структура) и е насочено към другия участник (пациент, вътрешен аргумент в дълбинната структура).
30. За понятията насочено действие, ненасочено действие и състояние (приписване) вж. (Halliday, 1967). Обобщение на теорията за транзитивността на Халидей предлагам във (Вунчев, 2013: 32–39).
31. Относно значението на термините външен аргумент и вътрешен аргумент (комплемент), агент и пациент (експериент), субект и (директен) обект вж. (Вунчев, 2013: 45, бел. 32).
32. Добавянето на тази нова информация става именно чрез „превключването” на фокуса и инвертираното представяне на насоченото действие, вж. също и (Stein, 1979: 132).
33. Вж. Hartung, W. (1966). Die Passivtransformation im Deutschen. *Studia Grammatica*, (Vol. 1, pp. 90–114), цитиран от (Stein, 1979: 15).
34. Вж., наред с много други, (Stein, 1979: 146–147) и (Θεοφανοπούλου-Κοντού, 1982: 63).
35. Под резултативно значение имаме предвид подчертаването на факта на случване на дадено събитие спрямо даден референтен момент. Тази функция е много подобна на резултативното значение на перфекта (вж. Psaltou, 1991).
36. За връзката между залога и т.нар. лексикален аспект (Aktionsart) вж. (Naess, 2007: 77–79) и (Zombolou, 2008b: 3), наред с други.

37. Вж. (Вунчев, 2007) за подробности около особеностите на основната аспектиална характеристика моментност и специфичните аспектиални характеристики в рамките ѝ, и особено за разликите между резултативността и егресивността.

ЛИТЕРАТУРА

- Вунчев, Б. (2007). *Аспектиалните характеристики в новогръцкия език – средства за изразяване и семантика*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Вунчев, Б. (2013). *Семантични и синтактични особености на активните интранзитиви в новогръцкия език*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Comrie, B. (1976). *Aspect. An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bache, C. (1982). *Aspect and Aktionsart: Towards a Semantic Distinction. Linguistics*. (Vol.18, pp.57 – 72).
- Dixon, R. & Aikhenvald, A. (2000). *Introduction. Changing Valency. Case Studies in Transitivity*. Edited by R. M. W. Dixon and Alexandra Y. Aikhenvald. Cambridge: Cambridge University Press. (pp.1 – 22).
- Giannakopoulou, A. (2004). *Passive Voice in Translation of English Into Greek: A Case Study Based on '9/11' by Chomsky (2001) and its Greek translation*. Research Centre for English and Applied Linguistics. (Vol.10, pp.103 – 153). University of Cambridge Working Papers.
- Givón, T. (2006). *Grammatical Relations in Passive Clauses: A Diachronic Perspective*. Abraham Werner and Larisa Leisiö (eds.). Passivization and Typology. Typological Studies in Language. (Vol. 68, pp.337 – 350). Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.
- Halliday, M. (1967). Notes on Transitivity and Theme in English. Part I. *Journal of Linguistics*. (Vol.3.1, pp.37 – 81).
- Halliday, M. (1968). Notes on Transitivity and Theme in English. Part III. *Journal of Linguistics*. (Vol.4.2, pp.179 – 215).
- Θεοφανοπούλου-Κοντού, Δ. (1982). Τα μέσα ρήματα της Νέας Ελληνικής: μερικές προκαταρκτικές παρατηρήσεις στο σύστημα των διαθέσεων. Στο: *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα*. (Vol.2, pp.51 – 78).
- Jaeggli, O. (1986). Passive. *Linguistic Inquiry*. (Vol.17, pp.587 – 622).
- Jespersen, O. (1924). *The Philosophy of Grammar*. London: Allen and Unwin.
- Langacker, R. & Munro, P. (1975). Passives and Their Meaning. *Language*. (Vol.51.4, pp.789 – 830).
- Lyons, J. (1977). *Semantics*. Vol. 2. Cambridge: Cambridge University Press.

- Philippaki-Warbuton, I. (1975). The Passive in English and Greek. *Foundations of Language*. (Vol.13, pp.563 – 578).
- Psaltou, A. (1991). *The Temporal, Aspectual and Pragmatic Functions of the Perfect in Modern Greek*. Doctoral dissertation. Thessaloniki.
- Smith, C. (1997). The Parameter of Aspect. (2nd edition). *Studies in Linguistics and Philosophy*. (Vol.43). Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers.
- Stein, G. (1979). Studies in the Function of the Passive. *Tübinger Beiträge zur Linguisti*, 97. Tübingen: Narr.
- Traugott, E. (1975). *Spatial Expressions of Tense and Temporal Sequencing: A Contribution to the Study of Semantic Fields. Semiotica*. (Vol.15.3, pp.207 – 230).
- Yu, J. (1983). *Η ακολουθία των χρόνων στην Νέα Ελληνική. Σημασιοσυντακτική ανάλυση. Διδακτορική Διατριβή*. Αθήνα.
- Zombolou, K. (2008a). *The Greek Medio-passive: a Short Introduction*. Wednesdays Meeting Melbourne. RCLT. La Trobe University.
- Zombolou, K. (2008b). Non Deponency in Deponent Verbs. *Linguistic Evidence*. University of Tübingen.

THE CONCEPT OF *TIME* AND SOME VERB CATEGORIES IN MODERN GREEK

Abstract. This article discusses different aspects of the concept of *time* and some verb categories in Modern Greek. Characteristics of different tenses are revealed concerning temporality in the language.

Assoc. Prof. Boris Vounchev, PhD

✉ Sofia University „St. Kliment Ohridski“
Department of Classical Studies
15, Tsar Osvoboditel Blvd.
1504, Sofia, Bulgaria
E-mail: vounchev@yahoo.com